

A Bauhaus és a magyarok

KRONOLOGIKUS BEVEZETŐ

1919-ben, a világtörténelmet meghatározó Nagy Háború után, a weimari köztársaság megalakulásakor kapta meg Walter Gropius építész (1883–1969) a kinevezését a Bauhausnak elnevezett főiskola vezetésére, amely a weimari képzőművészeti főiskola és az iparművészeti iskola összevonásával jött létre. A széles körben terjesztett manifesztum és a program ismertetése megjelent a fontosabb szaklapokban, így a *Magyar Iparművészetben* (1920/1, 89–90.) is. A káoszon úrrá lenni akaró új ember ideáljának megfelelően hirdette meg Gropius a kézművesek és művészek komplex gyakorlati képzését, a művészeti ágak egységét – jelképeiben a szabadkőműves elvekre is utalva –, valamint a céhes hagyomány és a művészeti modernség romantikus összekapcsolását. A szociáldemokrata weimari kormányzás elfogadta, hogy jórészt ismert festőket, köztük külföldieket hívjon meg tanítani az iskola színvonala és jó hírneve érdekében. A berlini *Der Sturm* kiállítóinak köréből kerültek ki az új tanárok: a bécsi Johannes Ittenen (1888–1967) kívül a New York-i születésű, Párizs, Weimar és Berlin között ingázó Lyonel Feininger (1871–1956) és a Sturm festőiskoláját vezető fiatal Georg Muche (1895–1987). Gropius demokratikus, nemzetek feletti, nevelő és alkotó közösség megteremtésére törekedett, és leszögezte, hogy számára minden diák egyformán fontos nemzeti, vallási, nemi hovatartozás nélkül. Az iskola a külföldiek felé nyitott volt, kezdetben a növendékek csaknem fele nő, az új emancipációs törekvéseknek megfelelően. A Bauhaus különösen vonzotta a régi képzéssel elégedetlen, iparilag fejletlen, politikailag elzárt, konzervatív országokból érkező fiatal tehetségeket. Ezzel magyarázható a magyarok nagy száma, akik leginkább németül beszélő családokból, főleg a Magyarországról elcsatolt területekről származtak, illetve a numerus clausus által korlátozott fiatalok közül. Sokan kötődtek a berlini *Der Sturm* köréhez, ahonnan Gropius később Moholy-Nagy Lászlót (1895–1946) is kiválasztotta, mások pedig Bécsen át érkeztek, mint Pap Gyula (1899–1983) és Téry Margit (1892–1977).

1920-ban Johannes Itten a Vorkurs (előtanfolyam) és a műhelyek nagy részének formamestereként meghatározta a Bauhaus-oktatást. Reformpedagógiájában a teljes ember képzéséhez hozzátartozott a testkultúra a mozgás- és légyógy gyakorlatok, a vegetáriánus életmód a perzsa alapú mazdaznan vallási irányzat elveinek megfelelően. 1920-ban került Weimarba, és két évig dolgozott Gropius irodájában az építészeti tanulmányait Budapesten megkezdett, de Münchenben végzett pécsi építész, Forbát Alfréd (1897–1972). Az ő tanácsára ebben az évben iratkozott be a Bauhausba a pécsi Breuer Marcell (1902–1981) is.

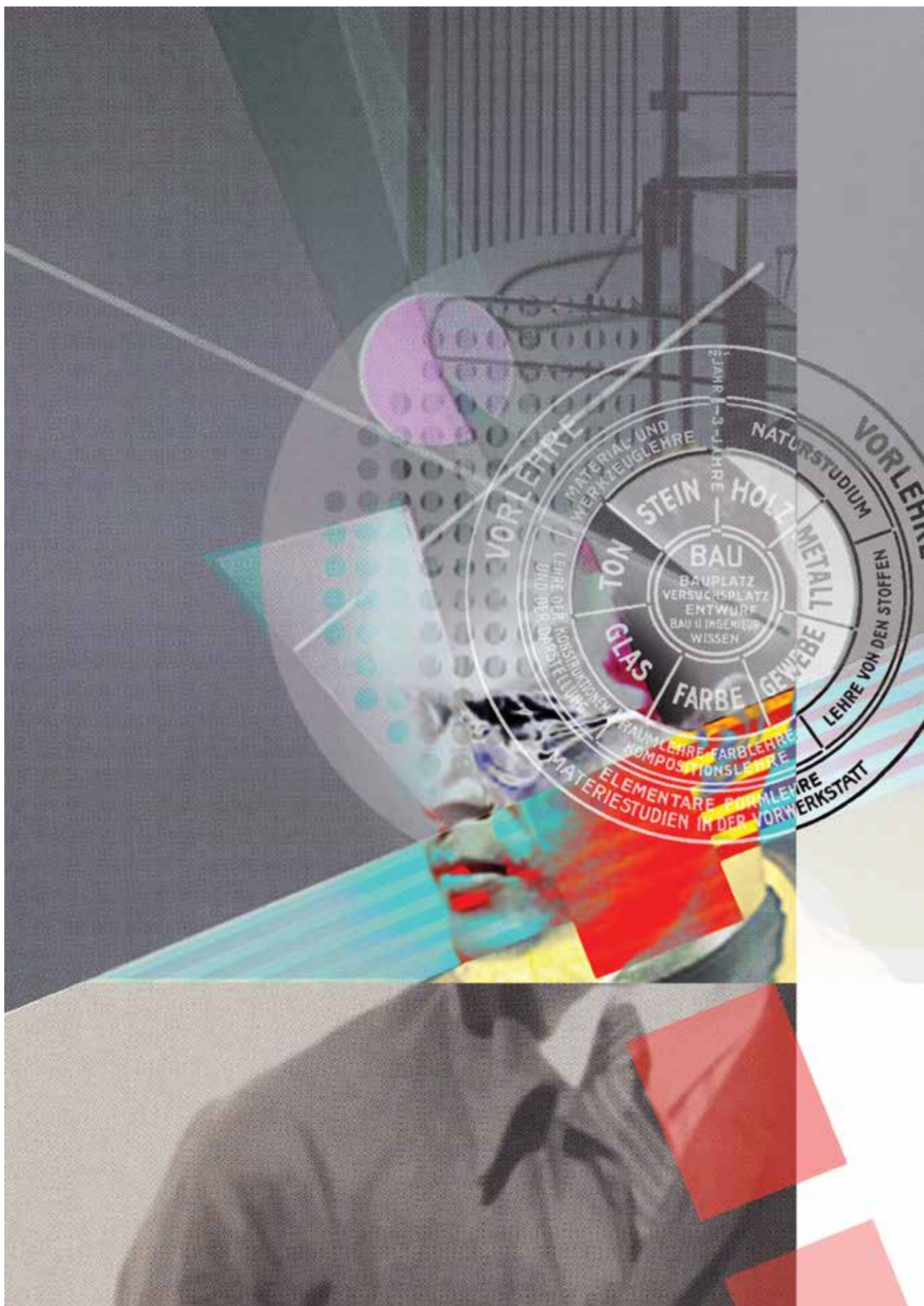
1921-ben kezdte meg oktatói munkáját a szintén a berlini *Der Sturm* körében kiállító Paul Klee (1879–1940), aki formatant tanított, és a színpadi műhelyben Lothar Schreyer (1886–1966), a Sturm színiiskolájának tanára, valamint a stuttgarti Oskar Schlemmer (1888–1943), aki akt- és figurális rajzot oktatott. Feininger átvette a grafikai műhely vezetését.

A Bauhaus fő szponzora, a berlini faipari és építési vállalkozó Sommerfeld család részére házat terveztek (Forbát művezette) és a tanárok és diákok első közös munkájaként rendezték be (köztük Breuer-bútorokkal).

Breuer Marcell és Gunta Stözl inas vizsgamunkájaként elkészült a gótikus-folklorisztikus úgynevezett *Afrikai szék*, a korai Bauhaus emblematikus darabja.

A magyar diákok egy csoportja gyalog Itáliába ment. Forbát és Breuer biztatására októberben több pécsi fiatal beiratkozott a Bauhausba: Molnár Farkas (1897–1945), Weininger Andor (1899–1986), Čaćinović Lajos (1886–1973) építészeti stúdiókat követően, Johan Hugó (1890–1951) és Stefán Henrik (1896–1972) festőként.

1922 elején a Bauhaus grafikai műhelyében elkészült Molnár Farkas és Stefán Henrik litografált *Italia 921* mappája, a növendékek közül egyedülálló teljesítményként. Molnár kapcsolata erősödött a bécsi

KULINYI István: Moholy-Nagy László 1895–1946, emléklap | István KULINYI: László Moholy-Nagy 1895–1946, memorial card 2019, digitális montázs, 70x50 cm

magyar *Ma*-körrel, ahol Kassák Lajos (1887–1967) és Moholy-Nagy kiadta az *Új művészek könyvét*. Moholy-Nagy a folyóirat berlini tudósítójaként működött. A holland konstruktivista Theo van Doesburg (1883–1931), a *De Stijl* folyóirat szerkesztője Weimarban 1922. március 8. és július 8. között magántanfolyamot vezetett, s racionalitásával vonzotta a pécsi fiatalokat, Weininger az asszisztenseként működött. 1922 nyarán Weimarba jött Bortnyik Sándor (1893–1976), aki szintén jóban volt Van Doesburggal. Huszár Vilmos (1884–1960) 1922 közepén látogatott el Weimarba, és utána keményen bírálta a főiskola szubjektivista szemléletét. Molnár vezetésével megszervezték a nemzetközi KURI-csoportot, és 1922 végén megszületett manifesztumuk, mely egy az izmusokon túllépő, a konstruktivitás és célszerűség elveit hangsúlyozó új irányzatot képviselt. Vaszilij Kandinszkij (1866–1944) 1922 júniusától oktatta a Bauhausban a színelméletet, és ő vette át a következő évtől a falfestészeti műhelyt, ahol Weininger is tanult. Molnár 1922-től két évig Gropius építészeti irodájában is dolgozott, és Forbáttal együtt részt vett Gropius *Márciusi elestetek emlékművének* munkálatain.

A magyarok aktívan bekapcsolódtak az iskola közösségi életébe. 1922 szeptemberében volt Weimarban a Van Doesburg által szervezett Konstruktivista Internacionálé, melyen megjelent Moholy-Nagy László és felesége, Lucia Moholy (1894–1989) prágai fotográfus és szerkesztő. Moholy-Nagy és Kemény Alfréd a berlini orosz konstruktivista kiállítás hatására 1922 decemberében a *Der Sturm* folyóiratban publikálták *Dinamikus konstruktív erőrendszer* című manifesztumukat. Ez és a *KURI-manifesztum* nagymértékben hozzájárult az iskolában bekövetkező konstruktivista fordulathoz.

1923 a szemléletváltás és a demonstratív Bauhaus-kiállítás éve. Itten távozása után Gropius Moholy-Nagy Lászlót hívta meg tanárnak. 1923. áprilistól ő vette át a fémműhely vezetését. Miután inasként már megalkotta jellegzetes fémtárgyait (kannát, gyertyatartót, állólámpát, s szamovárt), Pap Gyula a festészet és grafika elkötelezettjeként elhagyta a Bauhaust. Moholy-Nagy 1923. október 1-jétől az *elementarista manifesztumban* felvetett alapvető ideológiamentes formaelképzelésekből kiindulva átstrukturálva vitte tovább a Vorkurs második részét az anyag- és térkísérletekkel. (Az első rész tanára Josef Albers volt.) Dinamikus, technicista, minden újra nyitott, sokoldalú, agilis, fiatal mesterként határozta meg a képzés új irányát, s lett hamarosan Gropius egyik legközelebbi munkatársa. Az új, elemi formatanítását fokozták a második szemesztertől kötelező szín és kompozíció tárgyak, Kandinszkij és Klee órái. Szintén

fontos szerepet játszottak Moholy-Nagy fotókísérletei, publikációi.

Augusztusban a német infláció mélypontja ellenére sikert aratott a demonstratív Bauhaus-kiállítás és ünnepi hét. A Muche koordinálta munkálatokból tevőlegesen kivették részüket a magyarok. Az építészeti és a különálló képzőművészeti kiállítás mellett, melyeken a magyarok is szerepeltek, a mintaház volt a fő attrakció. Breuer három helyiséget is meghatározó bútorai ekkor hozták átöröszést, a „szalont” későbbi feleségének, Martha Erpsnek geometrikus színegységekből dinamikusan komponált szőnyege tette vidámabbá, a speciális megvilágításról Pap Gyula állólámpája gondoskodott.

Az új konstruktivista korszak szimbólumává Molnár *Vörös kockaház* terve vált. Az ünnepi hét rendezvénye volt a jénai színházban a *Mechanikus kabaré*, melynek első számaként Breuer *ABC hippodromját* hirdették. Ősszel megjelent az első reprezentatív Bauhaus-katalógus Moholy-Nagy belső tipográfiájával és a műhelymunkák között számos magyar művel.

1924 elején konstruktivista kiállítás nyílt a weimari Landesmuseumban Kielmansegg gróf gyűjteményéből, többek között Moholy-Nagy és Weininger konstruktivista képeivel. A múzeum sorra rendezte a modern művészek önálló kiállításait, például októberben Forbát bemutatóját. A Bauhaus-kollektíva építésében jeleskedtek a magyarok: a rendezvényeken már korábban zongorázó és éneklő Weininger néhány KURI-társával megalapította a híres Bauhaus-zenekart. Az amerikai jazz és saját délkelet-európai dallamkincsük addig ismeretlen forrásaiból alkották meg dadaisztikusan kevert zenei improvizációikat, és turnéikon új, nemzetközi programjukkal népszerűsítették a főiskolát.

Forbát 1922–1924 között önálló építészként dolgozott Weimarban, Breuer az asztalosműhelyben mestervizsgát tett, és elment Párizsba. Molnár ősszel hazautazott. Weininger a falfestészeti műhely kötelékében tanult, s az építészet, valamint a színpad és a zene területén alkotott. A magyarok összetartottak. Breuer, Molnár és Muche kezdeményezte az építészeti osztály felállítását. Kapcsolatot tartottak a bécsi *Mával*, Molnár címlapot és villatervet küldött, Kassák multimédiás reklámpavilonja pedig Bayerre hatott. Az alapvető modern tendenciák publikálására Gropius és Moholy-Nagy *Bauhausbücher* címen sorozatot tervezett, melynek 1929-ig tizennégy kötete jelent meg. A konzervatívok politikai győzelmével a Bauhaus finanszírozása Tübingiában veszélybe került. Gropius privatizálásra gondolt, majd 1924 decemberében megalakította a Bauhaus Baráti Körét (Moholy-Nagy arculaterveivel), és a szemeszter végére meghirdette a Bauhaus bezárását.

1925 az új helykeresés éve. Áprilisra Weimarban megszűnt a Bauhaus. Bortnyik is elhagyta Weimart. Molnár ősszel végleg hazatért. 1925–1928 között Forbát Berlinben dolgozott. Moholy-Nagy a *Bauhausbücher* kötetének megtervezésével, tipográfiájával járult hozzá a főiskola eredményeinek méltó közzétételéhez. Gropius a nyitókötet borítótervét, amelyen megjelenik a szimbolikus vörös kocka megtisztelően Molnárra bízta. Moholy-Nagy maga tipografálta saját könyvét, a *Festészet, fényképészet, film (Malerei, Fotografie, Film, 1925)* című alapmunkát. A Bauhaus színpadi kötetét a műhelyvezető Schlemmer mellett Molnár és Moholy-Nagy neve fémjelezte – sokatmondóan a magyarok hozzájárulásáról.

Dessauban már áprilistól folytatódott az oktatás. A mesterek köre végzett fiatalokkal bővült: Herbert Bayer a tipográfia-reklám részleget vezette (ekkortól csak kisbetűt használtak és a DIN-norma érvényesült minden nyomtatványon), Breuer Marcell az asztalosműhely ifjú mestere lett. Moholy-Nagy után a második magyar mester építészeti elképzelésével, s főleg csöbútoraival szerzett hírnevet magának. Weininger Andort Gropius kommunikációs munkakörbe hívta vissza. Így immár három magyarnak volt meghatározó szerepe.

1926 végére készült el a főiskola, a Gropius által tervezett Hochschule für Gestaltung dessau új épületegyüttese, mely ma a világörökség része, benne Breuer csőszékeivel, Moholy-Nagy világítótesteivel stb. Ugyancsak Gropius tervei szerint épültek meg a mesterházak, berendezésük Breuer csőbútoraival történt. Az ifjú mestereknek Breuer tervezett *Bambos* típusházakat, amelyek pénz hiányában nem valósultak meg. Weininger aktív részese volt a színpadi műhely fellépéseinek. Barátja, Stefán Henrik bauhausos ekkor tért vissza Pécsről a Bauhaus plasztikai műhelyébe. Gropius építészeti irodájába a *Totális színház* tervezéséhez Sebők Istvánt (1901–1942) hívta meg.

Berlinben megnyílt Itten magániskolája, ahol magyar hívei közül Forbát várostervezést, Pap figurális rajzot tanított.

1927-ben megalakult a magyarok által is régóta sürgetett építészeti részleg, vezetője a svájci Hannes Meyer lett. A diákok egyre erőteljesebben politizáltak. Muche elhagyta a főiskolát, a szövőműhelyt Gunta Stölzl vette át. A korábbiaktól eltérően különálló szabad festészeti részleg alakult Kandinszkij és Klee vezetésével. Bartók Béla meglátogatta a főiskolát és hangversenyt adott a Bauhaus Baráti Körének. A magdeburgi színházi kiállításon a magyarok jól szerepeltek, közülük kiemelkedett Weininger *Gömbszínház* terve. A dél-baranyai Berger Otti (1898–1944) ekkor lépett be a Bauhausba. A nők számaránya a

diákok létszámának egyharmadára csökkent, a külföldieké az egynegyedére.

1928 elején Gropius lemondott, s távoztak utána magyar munkatársai: Moholy-Nagy, Breuer, Weininger és Sebők. Mindannyian Berlinben működtek tovább. Moholy-Nagy Sebőkkel főleg színpad- és kiállítástervezéssel foglalkozott. Breuer építészeti irodában dolgozott Gropiusszal, Weininger az elkövetkező években Eva Fernbachhal (1903–2007) színesbútor-terveket készített, festett és reklámgrafikát tervezett. Sebők továbbra is dolgozott színházi terveken. Az erdélyi festő, szobrász és zenész, Neugeboren Henrik néhány hétre meglátogatta a főiskolát és megalkotta a híres Bach-emlékművet. Dessauban a Bauhaus új igazgatója a svájci Hannes Meyer (1889–1954) lett, akinek kétéves irányítása alatt az új jelszó: luxus helyett a tömegigény kielégítése. Forbát nem vállalta a tanári felkérést. A magyarok közül a legfontosabb szerepet most az esztéta és műkritikus Kállai Ernő (1890–1954) töltötte be. Ő szerkesztette a főiskola újságját, a *Bauhaus – Zeitschrift für Gestaltung*-ot, támogatta Meyer világnézeti, filozófiai, szociológiai előadásokkal bővülő tudományos oktatási programját, s cikkeiben terjesztette az új törekvéseket. A konstruktivista esztétika helyett a produktivista szemlélet, a nagyipar számára készülő prototípusok kerültek előtérbe.

A válság idején fokozódtak a magyarországi kapcsolatok. Bortnyik Budapesten megnyitotta Műhely néven iskoláját, amit „magyar Bauhausnak” neveztek. Megalakult a nemzetközi modern építésztársaság, a CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne), melyben a Gropiushoz kapcsolódó magyar építészek aktív szerepet vállaltak. Molnár magyar építészdiplomát szerzett a Műegyetemen, és megkezdte hazai, a Bauhaus szellemét tükröző családiház-tervezési munkásságát.

1929 tavaszán Hannes Meyer Bauhaus-vándorkiállítás indított útra Bázelen. A Bauhausra mindvégig jellemző jó népszerűsítő tevékenység révén nőtt a diákok száma, fokozódott az építészet és az elméleti oktatás szerepe. Weiner Tibor (1906–1965), Budapesten végzett építészek ekkor került az intézménybe. A nagyipari megrendelések szaporodtak a tapéta-, textil-, bútorgyártás területén és a reklámgrafikában. Az osztályok átszervezése, a fém-, az asztalos-, a falfestészeti műhelyek összevonása idején fotóosztály alakult Walter Peterhans (1897–1960) irányításával. A Pécshez kötődő Fodor Etel (1905–2005) a tipográfiai részlegen kezdett, majd fotós lett.

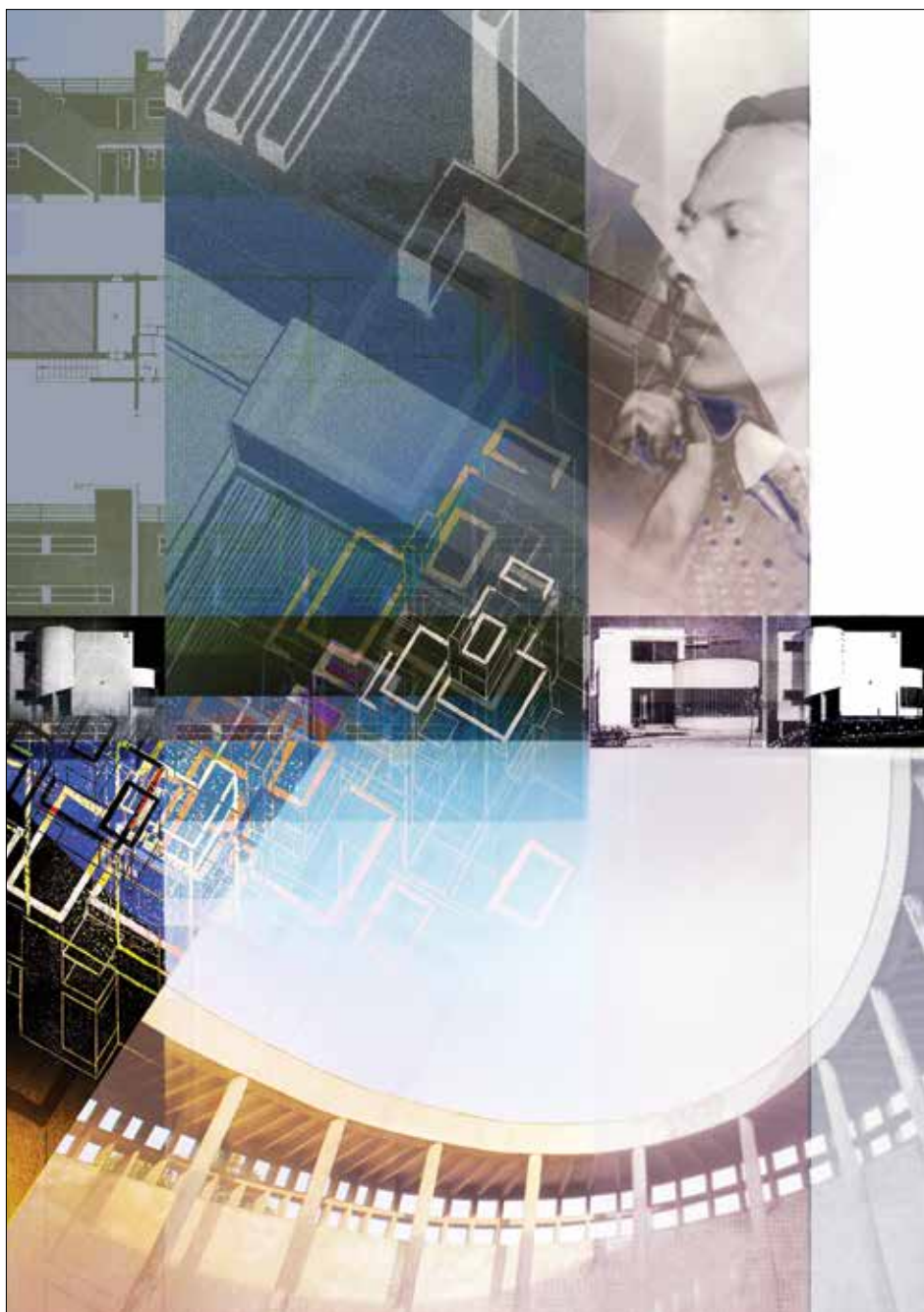
Stefán visszatért Magyarországra. Sebők István rövid időre hazalátogatott, s hirdette a magyarok szerepét az új német építészetben. Moholy-Nagy részt vett a *Film és Fotó*

KULINYI István: Breuer Marcell 1902–1981, emléklap | István KULINYI: Marcel Breuer 1902–1981, memorial card
2019, digitális montázs, 70x50 cm

című híres stuttgarti kiállításon, ahol Kertész Andor is, és megjelent Moholy-Nagy második Bauhaus-könyve, *Az anyagtól az építészetig* (*Von Material zu Architektur*, 1929), melyben oktatási elveit fektette le. A politikailag egyre inkább balra tolódó intézményből kivált Oskar Schlemmer, s ezzel megszűnt a színpadi részleg. Az 1929-es frankfurti CIAM-kongresszus után létrejött a CIAM magyar szekciója, a CIRPAC-csoport, Molnár Farkas és Fischer József (1901–1995) vezetésével.

1930-ban fokozódott a diákság politikai szervezkedése, aminek következtében a kommunista Hannes Meyer igazgatót elbocsátották. Tizenkét növendékkel a Szovjetunióba ment dolgozni, egy év múlva követte Weiner Tibor is, bauhausos feleségével. Bánki Zsuzsanna (1912–1944) nő léte építésznek tanult. Berger Otti a szövőműhelyben szerzett diplomát és az oktatásba is bekapcsolódott. Innovatív tevékenysége sajnos kevésbé ismert, pedig a róla készült számtalan fotó a főiskola

KULINYI István: Molnár Farkas 1897–1945, emléklap | István KULINYI: Farkas Molnár 1897–1945, memorial card
2019, digitális montázs, 70x50 cm

életében játszott fontos szerepére utal. Társa, Ludwig Hilberseimer építésztanára volt a Bauhausnak. A szigorúan vett építészképzést az új igazgató, Ludwig Mies van der Rohe (1886–1969) vezette be.

Moholy-Nagy hazalátogatott és *Új látás* címmel nagy visszhangot kiváltott előadást tartott. Már két éve munkatársa volt Kassák *Munka* folyóiratának és cikkei jelentek meg a kolozsvári *Korunk*ban. A Bauhaus hatását a magyar építészetre a *Tér és Forma* folyóiratban megjelent cikkek, elsősorban Molnár Farkas publikációi közvetítették. Gropius Párizsban kiállította Bauhaus-időszakának eredményeit Breuer Marcell, Moholy-Nagy László és Sebők István közreműködésével. Itt került közönség elé az úgynevezett *Fény-tér-modulátor*, amelyről Moholy-Nagy Kepes Györggyel (1906–2001) absztrakt filmet csinált, a *Fekete-fehér-szürke fényjátékot*.

1931-ben magyar részről Berger Otti jutott szerephez a szövőműhelyben, újszerű anyaghasználata és szövéstechnikája sikert aratott a növendékek között. Klee elhagyta a Bauhaust. Blüh Irén beiratkozott a főiskolába és Kárász Judit is a fotóosztály növendéke lett. A magyar származású női fotográfusok kis csoportja Walter Peterhans tanítványaként az objektív közelképek, portrék és csendéletek készítésekor is új nézőpontokkal, kettős megvilágítással stb. kísérletezett, Moholy-Nagy hatása így tovább élt. A gazdasági válság nyomán a szociológiai érdeklődés fokozódott. Kárász, Blüh és az ekkor már önállóan működő Fodor Berlinben a szegény emberek életét örökítette meg megrázó erejű felvételein. Ezt a szociografikusan érzékeny riportfotózást folytatták később a magyar és a szlovák népeletről készült felvételeiken.

1932 őszén a Bauhaus megszűnt Dessauban, előzőleg Blüht és Kárászt a baloldali ifjúsági szervezkedésbe (Kostufra) való bekapcsolódása miatt kitiltották a tartományból. Mies van der Rohe vezetésével Berlinben folyt tovább rövid ideig az oktatás, immár magániskolaként az építészképzésre koncentrálva. A magyarországi kisugárzás erősödött, Budapesten a Napraforgó utcában kis, családi házas mintatelep épült Molnár és a Bauhaus-eszméket követő fiatal magyar építészek részvételével. A CIRPAC-csoport kiállítását izgatás címen betiltották Budapesten, Molnárt kizárták a Mérnöki Kamarából, ahová Moholy-Nagy és Breuer később felvételt sem nyert hazai diploma hiányában.

1933-ban Németországban, Hitler hatalomátvételét követően a Gestapo áprilisban lepecsételte az iskolát, ami az oktatás végét jelentette. A Bauhaus-eszmék hatása, propagálása tovább folyt, Magyarországon is

egyre szélesedett. Kárász Judit részt vett a szegedi fiatalok szociofotós kiállításán. Pécsen ekkor került bemutatásra Molnár Farkas tízéves bauhausos munkássága Moholy-Nagy bevezetőjével. Athénben volt az „Új építés” nemzetközi kongresszusa a magyar CIRPAC-csoport közreműködésével, melyről Moholy-Nagy filmet készített.

Epilógus. A magyarok közül Breuer 1933-ban, Moholy-Nagy 1934-ben, Weiningerék 1938-ban hagyták el a fasizálódó német fővárost, s végül több állomás után az USA-ban fejezték be pályafutásukat.

Breuer 1934–1935, Forbát 1934–1938 között Magyarországon dolgozott, Forbát Pécsen, és 1933-tól Fodor is dolgozott ott férjével, Ernst Mittaggal (1916–1991), majd 1938-ban Dél-Afrikába vándoroltak ki. Forbát Svédországban lett városépítész. Stefán monumentális freskók festéséből és üveglablak-tervezésből élt Magyarországon, s szülőföldjét 1944-ben a németek kitelepítésekor kellett elhagynia. Sebők Moszkvában a sztálini terror áldozata lett. Bánki és Berger Auschwitzban halt meg. Molnárt Budapesten, házában érte bombatalálat. Pap 1934-től, Kállai 1935-től Berlin után itthon próbálta folytatni munkásságát.

A második világháború után a festők: Bortnyik és Pap az oktatásban igyekeztek hasznosítani a Bauhausban szerzett tapasztalatokat. Kállai az Iparművészeti Főiskolán csak rövid ideig taníthatott. A dániai tartózkodásból 1949-ben hazatért Kárász az Iparművészeti Múzeum tárgyfotósaként talált menedéket.

A bauhausos magyarok újrafelfedezése Magyarországon csak az 1960-as években kezdődhetett el. Kezdeményezői a Budapesti Műszaki Egyetemen Major Máté (1904–1986) és a Népművelési Intézet keretében Mezei Ottó (1925–2004) voltak. Németországban Kasselben (*Wechselwirkungen*, 1986–1987), majd 2010–2011-ben Pécsen és Berlinben *A művészettől az életig – Magyarok a Bauhausban / Von Kunst zu Leben – Die Ungarn am Bauhaus* kiállításokon mutatták be a magyarok tevékenységét. Együttes hozzájárulásuk a modern design meghatározó főiskolához, az újféle oktatáshoz csak az utóbbi évtizedekben válik szélesebb körben ismertté. Idén a Bauhaus-eszmék kisugárzásának, napjainkig terjedő hatásának vizsgálata jellemzi itthon és világszerte a centenáriumi év rendezvényeit.

BAJKAY Éva
művészettörténész

.....
A bevezető *A művészettől az életig. Magyarok a Bauhausban*, németül a *Von Kunst zu Leben. Die Ungarn am Bauhaus* (szerk. Bajkay Éva, Janus Pannonius Múzeum, Pécs – Bauhaus-Archiv, Berlin, 2010, 30–55.) kötetekben megjelent tanulmány rövidített változata.